

۱۴۶۸۸۱۰
۹۹/۴/۲۶

روضة الرياحين

در احوال شیخ جام (ژنده پیل)
و فرزندان و اعقاب وی

درویش علی بوزجانی

مقدمه، تصحیح و تعلیقات

دکتر حسن نمیری حامی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

روضه الراحین

در احوال شیخ جام (ژنده پیل)

و فرزندان و اعقاب وی

مؤلف: درویش علی بوزجانی

مقدمه، تصحیح و تعلیقات: دکتر حسن نصیری جامی

ویرایش رات: ناصر زعفرانچی

مسئول فن: عرفان بهاردوست

اجرای بلد: رزانه صادقیان

ناظر چاپ: بنیید امامعلی زارع

چاپ: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰ نسخه

چاپ و صحافی: شرشیا

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: بوزجانی، درویش علی، قرن ۱۰ ق.

عنوان و نام پدیدآور: روضه الراحین: در احوال شیخ جام و فرزندان و اعقاب وی، درویش علی

بوزجانی؛ مقدمه، تصحیح و تعلیقات حسن نصیری جامی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: چهل و شش، ۴۰۰ ص: جدول.

شابک: 978-964-426-901-1

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۸۷] - ۴۰۰.

یادداشت: نمایه.

عنوان دیگر: در احوال شیخ جام و فرزندان و اعقاب وی.

موضوع: ژنده پیل، احمدبن ابوالحسن، ۴۴۱ - ۵۳۶ ق.

موضوع: Ahmad Jam

موضوع: عارفان — سرگذشتنامه

Mystics -- Biography

موضوع: سرگذشتنامه — متون قدیمی تا قرن ۱۴

Biography -- Early works to 1800

شناسه افزوده: نصیری جامی، حسن، ۱۳۴۵ - مصحح، مقدمه نویس

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۹۰۹/۲۷۹ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲۴

شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۵۸۱۴

فهرست

سیزده	اول - فتر
	مقدمه:
نوزده	دربارهٔ مؤلف کتاب
یست و یک	- آثار برجانی
یست و چهار	- دربارهٔ این کتاب
سی و هشت	- معرفی نسخه‌ها و روایات صحیح
۲۳۰ - ۱	متن «روضة الراحین»
۳	مقدمه مصنف
۲۰ - ۵	مقدمه: مشتمل بر چهار فصل
۵	فصل اول: در بیان حاجت به صحبت پیران کامل
۹	فصل دوم: در بیان معنی کرامت و اقسام آن
۱۳	فصل سوم: در بیان معنی ولی و ولایت و علامات آن
۱۷	فصل چهارم: در بیان اوصاف ولی
۹۴ - ۲۱	مقصد اول: در بیان احوال و مقامات و خوارق عادات و حکایات
۲۳	مقدمه مقصد اول
۲۵	ذکر انواع خیرات شیخ الاسلام احمد
۲۵	ذکر القاب حضرت شیخ الاسلام احمد
۲۶	ذکر نسب شریف شیخ الاسلام احمد
۲۸	ذکر حلیه و صورت شیخ الاسلام احمد

- ۲۹ ذکر لباس شیخ الاسلام احمد
- ۲۹ ذکر اولاد و ازواج شیخ الاسلام احمد
- ۳۰ ذکر تاریخ ولادت شیخ الاسلام احمد
- ۳۰ ذکر مصنفات شیخ الاسلام احمد
- ۳۲ ذکر خرقه شیخ الاسلام احمد
- ۳۴ ذکر اوایل حال شیخ الاسلام احمد
- ۳۵ ذکر توبه شیخ الاسلام احمد
- ۳۷ ذکر رفتن شیخ الاسلام به کوه نامق و آغاز ریاضت
- ۳۸ ذکر عصب کشیدن نفس از شیخ الاسلام خانه‌ای گرم
- ۴۰ ذکر طالب کشیدن نفس از شیخ الاسلام زردآلو و ...
- ۴۲ ذکر نقر نیخ ابوطالب از شیخ الاسلام و آمدن خضر
- ۴۲ ذکر حواله کردن شیخ الاسلام «خواجه ابوالقاسم گُرد» را
- ۴۴ ذکر حواله کردن شیخ الاسلام «احمد جامع» را بر آشیان
- ۴۴ ذکر واقعه دیدن شیخ الاسلام «سجده» را
- ۴۴ ذکر آمدن مردان غیب و رفتن شیخ الاسلام به مرو
- ۴۷ ذکر عنان گرفتن شیخ الاسلام «سلطان سحر» را در هزیمت
- ۴۸ ذکر دیدن شیخ الاسلام «زاهد ترسا» را در کوه روم
- ۴۹ من النصایح [شیخ الاسلام احمد]
- ۴۹ ذکر شنیدن شیخ الاسلام ندای غیب و آمدن او به میان سلسله
- ۵۰ ذکر ساختن شیخ الاسلام مسجد نور را و اظهار کرامت
- ۵۱ ذکر رفتن شیخ الاسلام احمد به سرحد سرخس
- ۵۱ [داستان شیخ و قاضی سرخس]
- ۵۲ [داستان نزاع شیخ با امام محمد منصور]
- ۵۶ ذکر ساکن شدن شیخ الاسلام به معدآباد جام
- ۵۶ ذکر آمدن سلطان سنجر به معدآباد جام به زیارت شیخ الاسلام
- ۵۷ ذکر نزاع طغرل تکین با شیخ الاسلام و کشتن سواران غیب او را

- ۵۹ [مکتوب شیخ الاسلام به سلطان سنجر]
- ۵۹ ذکر آمدن ائمه نیشابور به خدمت شیخ الاسلام
- ۶۱ ذکر رفتن شیخ الاسلام به نیشابور و اظهار کرامت
- ۶۴ ذکر امتحان کردن ائمه نیشابور شیخ الاسلام را
- ۶۴ ذکر دام نهادن شیخ الاسلام در کوه
- ۶۴ ذکر دیدن شیخ الاسلام قطب زمان را بر کوه قاف
- ۶۵ ذکر رفتن شیخ الاسلام به هرات و ظاهر شدن چندین کرامات
- ۶۶ ذکر بینا گردانیدن چشم کودک
- ۶۷ [استان آب گشتن مروارید و ...]
- ۶۹ ذکر سخن شیخ الاسلام به جانب چشت و آمدن سلطان مودود
- ۷۱ ذکر سخن شیخ الاسلام به مرو و مناظره نصرک با داعی ملاحده
- ۷۲ [داستان قام شیخ بر ضد ملحدان در مرو]
- ۷۴ ذکر رفتن شیخ الاسلام زیارت بیت الله الحرام
- ۷۶ ذکر دعای شیخ الاسلام
- ۷۷ ذکر قصه خواجه شهاب الدین وزیر
- ۸۰ ذکر قصه قاضی ابوسعید و امام اشعری
- ۸۲ ذکر وفات شیخ الاسلام احمد
- ۸۲ ذکر خواجه ظهیر الدین بیهقی
- ۸۳ ذکر خواجه امام [علی هیصم]
- ۸۴ ذکر امام علی تایبادی
- ۸۶ ذکر خواجه عمر بوزجانی
- ۸۶ ذکر اهلا و سهلای سرخسی
- ۸۸ ذکر شیخ احمد ترخستانی
- ۸۸ ذکر امام محمد غزنوی
- ۹۰ ذکر خواجه رضی الدین تایبادی
- ۹۱ ذکر شیخ علی نیشابوری

۹۱ ذکر خواجه احمد عمر

۹۳ ذکر خواجه ابوالحسن [صلاح]

۹۴ [خاتمه مقصد اول]

۱۸۴-۹۵

مقصد دوم:

در شرح فضایل و شمایل و حالات و کرامات اولاد شیخ

۹۷ مقدمه مقصد دوم

۹۹ [مکتوب زین الدین ابوبکر تاییادی به امیر تیمور]

۱۰۳ ذکر اسامی اولاد صلبی شیخ الاسلام احمد

۱۰۷ ۱. ذکر شیخ الاسلام خواجه برهان الدین نصر

۱۱۵ ۲. ذکر شیخ الاسلام خواجه [رشید الدین] عبدالرشید

۱۱۷ ۳. ذکر شیخ الاسلام جمال الدین ابوالفتح

۱۱۸ ۴. ذکر شیخ الاسلام خواجه صفی الدین محمود

۱۱۸ ۵. ذکر شیخ الاسلام خواجه قطب الدین محمد

۱۲۰ ۶. ذکر شیخ الاسلام خواجه فخر الدین ابوالحسن

۱۲۱ ۷. ذکر شیخ الاسلام خواجه زبیر الدین [ابوبکر]

۱۲۱ ۸. ذکر شیخ الاسلام خواجه ضیاء الدین ابراهیم

۱۲۴ ۹. ذکر شیخ الاسلام خواجه عماد الدین عبدالرحیم

۱۲۶ ۱۰. ذکر شیخ الاسلام خواجه شمس الدین مظفر

۱۲۷ ۱۱. ذکر شیخ الاسلام خواجه بدر الدین صاعد

۱۲۸ ۱۲. ذکر شیخ الاسلام خواجه حمید الدین عبدالله

۱۲۹ ۱۳. ذکر شیخ الاسلام خواجه ظهیر الدین عیسی

۱۳۲ ۱۴. ذکر شیخ الاسلام خواجه شهاب الدین اسماعیل

۱۳۳ ۱۵. ذکر خواجه رضی الدین احمد

۱۳۴ ۱۶. ذکر خواجه سراج الدین احمد

۱۳۴ [ذکر هبة الرحمان]

۱۳۵. ذکر خواجه عبدالکریم
۱۳۷. ذکر خواجه مختار
۱۳۸. ذکر شیخ الاسلام خواجه قطب الدین محمد
۱۴۶. مکتوب خواجه قطب الدین محمد
- ۲۰ و ۲۱. ذکر خواجه صفی الدین محمود
۱۴۹. و برادر وی ابن یامین
۱۵۱. ذکر شیخ الاسلام شهاب الدین اسماعیل
۱۵۸. ذکر خواجه شمس الدین مطهر
۱۵۹. ذکر خواجه رضی الدین احمد متوکی
- ۲۵ و ۱. ذکر خواجه معین الدین
۱۵۹. و خواجه غیاث الدین
۱۶۰. ذکر خواجه ضیاء الدین یوسف
۱۶۱. ذکر خواجه شهاب الدین اسماعیل
۱۶۲. ذکر خواجه شهاب الدین المکارم
۱۶۳. ذکر خواجه شهاب الدین عمر
۱۶۵. ذکر خواجه جلال الدین محمد دبا
۱۶۶. ذکر خواجه معز الدین خلیل الله
۱۶۷. ذکر خواجه قطب الدین یحیی [جامی نیشابوری]
۱۶۹. ذکر خواجه رضی الدین احمد
۱۶۹. ذکر خواجه شمس الدین محمد کوسوی
۱۷۳. ذکر خواجه قطب الدین محمد زاهد
۱۷۳. ذکر خواجه علاء الدین محمد کوسوی
۱۷۵. ذکر خواجه عزیز الله
۱۸۳. [خاتمه کتاب]

۲۱۰ - ۱۸۵	ملحقات:
۱۸۷	- ضمیمه مقصد اول
۲۰۵	- ضمیمه مقصد دوم
۲۳۲ - ۲۱۱	تعلیقات:
۳۹۹ - ۳۳۳	فهرست‌ها:
۳۳۵	فهرست آیات
۳۳۷	فهرست اخبار و احادیث
۳۳۹	فهرست اقوال مشایخ و اهل معرفت
۳۴۰	فهرست کتاب‌ها و آثار
۳۴۱	فهرست اشعار
۳۴۹	فهرست اصطلحات عرفانی و خانقاهی
۳۵۷	فهرست لغات و اصطلاحات مهم
۳۶۵	فهرست اعلام / مکان‌ها
۳۶۷	فهرست اعلام / اشخاص
۳۷۵	راهنمای تعلیقات
۳۸۴	جدول تطبیقی حکایات
۳۸۷	فهرست منابع

اول دفتر

کتابی که پیش روی شماست یکی از آثار برجسته و نام آشنا در حوزه «شیخ جام پژوهی» به شمار می رود و اطلاعاتی مهم و مغتنم درباره شیخ جام و فرزندان و فرزندزادگان وی ارائه می دهد؛ اثری ست خاندانی که هم از احوال و مقامات و کرامات شیخ جام تکریماً سخن به میان می آورد و هم اختصاصاً به سیره و احوال فرزندان و اعقاب نامدار شیخ تا عصر مؤلف می پردازد.

این کتاب کوششی خانقاهی است که در سیر مقامات نویسی برای شیخ جام، و طبعاً پس از کتاب های «مقامات ژنده پیل» سدیدالدین محمد غزنوی و «خلاصة المقامات» ابوالمکارم جامی قرار می گیرد. مسلماً در این سیر و ترتیب، «فصل پنجم» با سدیدالدین غزنوی و ابوالمکارم جامی است و بوزجانی از آبشخور آن آثار غنی و انباشته از احوال و کرامات شیخ جام بی نصیب نبوده و خود نیز بارها با تواضع و ادب به این بهره ها و برداشت ها اشاره کرده است.

اما آنچه روضة الریاحین را در جایگاهی والاتر و ارجمندتر قرار می دهد و به مرتبه «تقدیم فضل» می رساند همانا «نوجویی» و «نوآوری» مؤلف است، نوجویی در طرح و ساختار و جستجی طرحی تازه برای بیان احوال و مقامات شیخ، و نوآوری در ثبت و آوردن اطلاعات تازه درباره شیخ و فرزندان وی.

بنابر این، روضة الریاحین هم کتاب مقامات شیخ است و هم کتاب خاندانی وی؛ سگه ای مغتنم که رویی در سیره ژنده پیل دارد و روی دیگر در احوال خاندانی و خانقاهی وی. مسلماً این جامعیت و گرانباری برای پژوهشگران و علاقه مندان این حوزه مغتنم و درخور توجه است و مطالعه طرحی تازه در بیان مقامات شیخ جام همان اندازه می تواند دلکش و زیبا باشد که سخن ها و اطلاعات تازه مؤلف درباره خاندان (فرزندان و اعقاب) وی.

البته روضة الراحين از نگاهی دیگر نیز ارزشمند است، درویش علی بوزجانی در تدوین و تألیف اثر حاضر از مجموعه آثار خاندانی و خانقاهی شیخ جام بهره برده است حتی آثاری که اکنون بی نشان هستند و نامی از آنها باقی است، از جمله کتابی به نام «مقامات الاولاد». این کتاب مقاماتی گمشده و از دست رفته درباره شیخ و به ویژه فرزندان و اعتقالات وی است. آنچه از این مقامات فعلاً در اختیار ماست همین آورده ها و اشاره های مغتنم بوزجانی در کتاب حاضر است.

این کتاب با همه ارجمندی ها قریب به نیم قرن پیش (سال ۱۳۴۵) به کوشش دکتر حشمت مؤید سندجی رخ نمود و به همت بنگاه ترجمه و نشر کتاب منتشر گردید. کوشش استاد مؤید سندجی ه چون دیگر یادگار وی در این عرصه (= تصحیح مقامات زنده پیل) شایسته ستایش و احترام است. ایشان در شکر و شکر اینکه به نسخه ای یگانه از روضة الراحين دست یافته بودند با دقت و علاقه فدا به چاپ آن نمودند. البته آن کوشش خالی از کاستی ها و نیز حذف های خود خواسته نبود، کاسی جهت اینکه ایشان یک نسخه در اختیار داشتند آنهم بسا سقیم و معیوب، و حذف ها نیز به عذر و نه نور بلکه به سبب مطالب آن شامل اطلاع تازه ای نیست.^۱

به هر حال، کوشش و تشخیص دکتر مؤید سندجی از یادگارهای ماندگار و قابل احترام در عرصه «شیخ جام پژوهی» به شمار می رود. این قام در تصحیح حاضر - علاوه بر تصویر نسخه مذکور - از تصحیح و نگاه ایشان نیز بهره برده است.

اما از خوش اقبالی های این قلم آن بود که به نیم سال همجواری با آرامگاه شیخ جام و انس با آثار شیخ و مرارده با اعتقالات و ارادتمندان وی، به نسخه های خاندانی و شخصی از روضة الراحين دسترسی یافتیم. - این خوش اقبالی و توفیق را مدیون نظر و اعتماد روانشاد «رضی اللّٰه عنہ» جامی^۲ هستم، پیری با محبت و فرهنگ دوست که تاب سالها خیر و خدمت برای جامی ها بود. - این نسخه مغتنم، نسخه ای کامل و بسامان و منسجم بود. برخاسته از آن انگیزه اصلی این تصحیح گردید. با این نسخه و مقابله آن، بسیاری از ابهامات و افتادگی های نسخه مورد نظر استاد مؤید سندجی مرتفع گردید و کتاب روضة الراحين صورتی کامل تر و بسامان تر یافت.

۱. این نکته را ایشان در مقدمه کتاب چنین متذکر گردیده اند: «چاپ مقدمه کتاب نظر به فساد فوق العاده نسخه و پارگی های فراوان هم دشوار است و هم مفید اطلاع تازه ای نیست ...» (ص ۱۶). ایشان در متن تصحیح از مقدمه ده برگ (بیست صفحه ای) کتاب فقط به ذکر صفحه فهرست مقصدها و فصل ها اکتفا نموده اند و در دیگر برگ ها نیز گاه به حذف های زیاد و ساختاری برمی خوریم. (ر.ف: صص ۳۰ - ۳۳، مصحح محترم از برگ ۱۷ نسخه ناگهان به برگ ۲۲ و سپس به برگ های ۲۴، ۳۰، ۳۶ و ۳۹ رفته اند!).

در این تصحیح:

الف. سعی گردیده ساختار و مطالب کتاب کاملاً حفظ گردد و هیچ بخش و مطلبی از آن حذف نشود و تماماً آنچه باشد که بوزجانی بنا به سبک و تشخیص خود ذکر کرده.

ب. در منابع و متون عصر مؤلف به احوال صاحب‌نامان دیگری از خاندان شیخ جام بر می‌خوریم که بوزجانی - بنا به هر دلیلی - ذکر و نامی از آنان را در اثر خود نیاورده است. در بخش «ملحقات» با توجه و ارجاع به منابع دیگر به ذکر احوال این گروه اندک شمار نیز پرداخته شده تا کتاب حاضر در بخش خاندانی شیخ جام تا عصر مؤلف جامع‌تر و غنی‌تر باشد و امیدوارم مورد نظر و بهره پژوهشگران و علاقه‌مندان نیز قرار گیرد.

ج. در بخش «تعلیقات و توضیحات» سعی شده علاوه بر توضیح اعلام، عبارات و اصطلاحات خاص و نادر، به مأخذیابی مطالب نیز توجه شود و کوشش گردیده مأخذ تمامی اقوال - کلمات و کراماتی که مؤلف از آثار خاندانی و خانقاهی شیخ و دیگران آورده به استناد و ارجاع پیش‌بینی خواننده قرار گیرد؛ امیدوارم خواننده خواهنده بتواند با احاطه و اشراف بیشتر بر مطالب اشارات کتاب بهره‌یاب گردد.

نهایتاً، آرزوی این قلم آن بوده که به‌جای در - وزه ساخت آثار و احوال یکی از مفاخر ادب و عرفان خراسان - و بلکه ایران - قدمی بردارد، و خداوند را شاکرم که اکنون «روضه‌الریاحین» - چه نام زیبایی! - به ثمر نشسته و خواننده را به گلگشت و گشت و گذار در خود می‌خواند.

اول دفتر روضه‌الریاحین را به پایان می‌برم با یادی و سپاسی:
- یاد می‌نمایم به نیکنامی از نیک‌سیرتی زنده‌باد رضی‌الدین - نامی که اخلاص و محبت نسخه شخصی و خاندانی این کتاب را در اختیارم نهادند؛ کاش می‌بودند، و حاصل آن مساعدت و معاضدت را می‌دیدند. - یادش گرامی.
- سپاسگزارم از پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که به حسن نظر نشر این کتاب را همچون دیگر آثار این حوزه با گشاده‌رویی پذیرفتند.

و حول حالنا إلى أحسن الحال

فروردین ۱۳۹۶، جوار تربت شیخ جام / تربت جام

حسن نصیری جامی